

dr hab. Iwona Jażewicz, prof. AP
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Turystyki
Akademii Pomorskiej w Słupsku

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Moniki Borgiasz-Stepaniuk
pt. „Przestrzeń społeczna w percepcji młodych mieszkańców miast województwa
małopolskiego” wykonanej w Instytucie Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego im.
KEN w Krakowie pod kierunkiem dr hab. Wiktora Osucha prof. UP i promotora
pomocniczego dr Krzysztofa Widermanna**

Przedłożona do recenzji praca doktorska Pani mgr Moniki Borgiasz-Stepaniuk mieści się w stosunkowo młodej subdyscyplinie, choć wyraźnie wyodrębniającej się w naukach geograficznych, którą określa się geografią społeczną miast. Ten nurt badań geograficznych rozwija się na pograniczu badań geografii miast i socjologii miast. Posiada on bogaty dorobek w literaturze światowej, natomiast w Polsce zainteresowanie tą problematyką rozpoczęło się w połowie lat osiemdziesiątych i gwałtownie przyspieszyło pod koniec ubiegłego wieku. Problematyka badań społecznych realizowana dotychczas w ramach geografii ludności i osadnictwa stała się przedmiotem rozważań geografii miast. Dodatkowo okazało się, że transformacja miast polskich najbardziej widoczna jest w sferze społecznej. Z tego też względu uważam, że niniejsza rozprawa doktorska wpisuje się w aktualną i coraz częściej podejmowaną problematykę dotyczącą percepcji przestrzeni miejskiej.

Cel i zakres pracy

Zasadniczym celem pracy jest jak pisze Autorka (str. 4) określenie roli przestrzeni społecznej miasta i jej wpływu na jego tożsamość w procesie kształtowania percepcji przez młodych mieszkańców ośmiu wybranych miast województwa małopolskiego. Z kolei do realizacji postawionego celu głównego wskazuje cele szczegółowe, które wiąże z funkcjami geografii społeczno-ekonomicznej. W ujęciu teoretyczno-wyjaśniającym celem pracy jest wyjaśnienie postrzegania miasta przez młodych mieszkańców w oparciu o analizę wyników badań ankietowych. W aspekcie informacyjno-poznawczym pozostawało określenie grupy czynników, które miały wpływ na kształtowanie przestrzeni społecznej miasta. Natomiast funkcję poznawczo - decyzyjną powiązano z określeniem sposobów budowania tożsamości miasta. W obrębie zaś funkcji prognozowania celem pracy było zaprojektowanie diagnozy na temat wpływu przestrzeni społecznej na młodych mieszkańców miasta. Za cel aplikacyjny zaś przyjęto wzbogacenie wiedzy na temat percepcji przestrzeni społecznej przez młodych mieszkańców miast woj. małopolskiego. W mojej ocenie cele rozprawy są prawidłowo sformułowane oraz dają dobrą podstawę do prowadzenia dalszych rozważań. Pochwalam

natomiast i uznaję za oryginalne rozwiązanie powiązania celów szczegółowych z funkcjami geografii, co świadczy o dojrzałości Autorki jako badacza.

We wprowadzeniu pracy Doktorantka sformułowała aż sześć hipotez badawczych tj.: 1) położenie miasta w obrębie województwa ma wpływ na jego postrzeganie przez młodych ludzi; 2) stopień zakorzenienia respondentów wpływa na percepcję przestrzeni społecznej miasta; 3) przestrzeń społeczna miasta oddziałuje na młodych mieszkańców; 4) różnorodne czynniki społeczno-ekonomiczne wpływają na atrakcyjność przestrzeni społecznej miasta dla młodzieży; 5) młodzi mieszkańcy mają wpływ na tożsamość miasta; 6) z przestrzeni społecznej wyodrębnia się taka przestrzeń, która jest charakterystyczna tylko dla określonego miasta. Moim zdaniem zaproponowane przez Autorkę dość liczne hipotezy badawcze generalnie zostały postawione prawidłowo chociaż ich stopień szczegółowości jest dość skromny. Przypomnę tylko iż w przeciwieństwie do celu badań hipotezy badawcze charakteryzować się powinny większym stopniem szczegółowości ponieważ ich prawidłowa weryfikacja stanowi wkład w rozwój wiedzy.

Zakres czasowy pracy dotyczy lat 2018-2019, czyli okresu prowadzenia badań empirycznych, które posłużyły do zgromadzenia informacji pierwotnych. Doceniam Autorkę za zgromadzenie bogatego materiału podstawowego w stosunkowo krótkim czasie.

Teren badań obejmuje 4 miasta średnie: Gorlice, Niepołomice, Nowy Targ, Oświęcim oraz 4 małe miasta Miechów, Myślenice, Skawinę, Żabno położone w woj. małopolskim. Zróznicowane są one pod względem potencjału demograficznego, położenia w stosunku do ośrodka metropolitalnego, a także usytuowania w odmiennych regionach historyczno-kulturowych. Taki dobór miast moim zdaniem jest poprawny, choć ma charakter arbitralny i może pozostać dyskusyjny. Za duży walor pracy uznaję jednak skupienie zainteresowań na analizie przestrzeni społecznej w małych i średnich miastach. W tym miejscu w pełni podzielam zdanie Doktorantki, że małe i średnie miasta pozostają istotnymi ogniwami regionalnych sieci osadniczych. Niestety badacze zarówno polscy jak i zagraniczni więcej uwagi poświęcali miastom dużym niż średnim i małym. W efekcie Autorka prowadziła badania z niewielką możliwością porównań rezultatów swoich badań i bez wypracowanego wzorca dla omawianych skali wielkościowych ośrodków miejskich.

Reasumując, przedstawioną procedurę badawczą oceniam jako poprawną, która w pełni pozwala na realizację podjętego tematu badawczego.

Układ pracy i zawartość merytoryczna

Przedstawiona do recenzji praca liczy 155 stron tekstu, łącznie z rycinami i bibliografią, 43 ryciny i 2 załączniki (wzór ankiety, scenariusze lekcji). Numerowany wykaz

bibliograficzny ujmuje na 20 stronach 301 pozycji literatury, w tym 74 pozycje w języku angielskim, 6 pozycji w języku niemieckim i 2 pozycje w języku francuskim. W mojej ocenie obszerny wykaz bibliograficzny można było z pewnością skrócić, a pozycje oznaczone numerami 283 - 291 przenieść do spisu źródeł internetowych. Niemniej jednak Autorka z powodzeniem odwołuje się w swojej rozprawie do prac zamieszczonych w wykazie bibliograficznym.

Zasadniczy tekst rozprawy składa się z 4 czterech logicznie ułożonych rozdziałów merytorycznych oraz Wprowadzenia i Wniosków końcowych. Należy podkreślić, iż generalnie zachowane są proporcje między poszczególnymi rozdziałami i podrozdziałami, a także między częściami opisowymi i analitycznymi. Zastanawia mnie jednak konstrukcja rozdziału piątego. Moją uwagę zwraca brak podrozdziału dotyczącego ogólnej charakterystyki miast poddanych badaniom. Znajomość choćby ich usytuowania w regionalnej sieci osadniczej w moim przekonaniu byłaby pomocna przy interpretacji wyników badań. Całościowo układ pracy uznaję za logiczny i oceniam go pozytywnie.

We wprowadzeniu recenzowanej dysertacji przedstawiono zarys problematyki badawczej w świetle literatury przedmiotu, cele pracy i hipotezy badawcze, motywy wyboru tematu pracy, wskazano ponadto na wykorzystane metody i narzędzia badawcze oraz kwestie doboru próby badawczej. Pochwalam szczególnie Autorkę za uporządkowanie przeglądu literatury w podziale na grupy tematyczne, co wskazuje na Jej umiejętność systematyzowania wiedzy. Pewne jednak wątpliwości mam co do etymologii słowa „geografia” (str.10). Autorka pisze „geografia” (geo - ziemia, grafos - opisywanie) czy to jest „geografia” z języka greckiego „geo” - Ziemia, „graphia” - opis (opisywanie). Proponuję ponadto przy ewentualnej publikacji pracy dodać do podrozdziału 1.6. Dobór próby badawczej i układ pracy, bo taka jest faktyczna zawartość jego treści.

Rozdział drugi ma charakter teoretyczny. Autorka dokonuje przeglądu prac i podejmuje moim zadaniem udaną próbę zaprezentowania w świetle literatury pojęcia przestrzeni geograficznej, jej funkcji, a także określa typy i rolę przestrzeni w geografii człowieka. Nie mniej ważne są rozważania Doktorantki dotyczące miejsca w mieście i tu podzielam pogląd, że miasto jest miejscem które należy z jednej strony traktować jako humanistyczną całość realizującą się w doświadczeniu i działaniu człowieka, a z drugiej jako całość przestrzenną osadzoną w konkretnych realiach środowiskowych. Niewątpliwie jeśli miejscem jest miasto to miejsca mają różną skalę a jego fragmentom można dopisać w sposób arbitralny ważność miejsca i wskazać miejsca znaczące. Autorka w dysertacji rozważa również miejsce jako część przestrzeni społecznej, co jest słusznym rozwiązaniem, bowiem przestrzeń społeczna to użytkowany i kształtowany obszar, z którym wiąże ona system wiedzy, wyobrażeń i reguł zachowań, dzięki którym identyfikuje się najpełniej z tym właśnie

obszarem. Niestety nie dostrzegam konceptualizacji pojęcia przestrzeń społeczna, choć tak jest zatytułowany rozdział 2.

Teoretyczno-empiryczny charakter posiada rozdział 3 nt: „Tożsamość w wizerunku miasta”. W części teoretycznej (obejmującej podrozdziały 3.1-3.3) Autorka podejmuje udaną próbę zaprezentowania pojęcia tożsamość w świetle literatury naukowej i w odniesieniu do różnych dziedzin. Podzielam zdanie Doktorantki, że tożsamość to postrzeganie własnej odrębności, niepowtarzalności i ciągłości, poczucie się do przynależności do określonych grup oraz kategorii społecznych i kulturowych. W podrozdziale 3.2. Autorka określa wpływ tożsamości miasta na jego wizerunek w kontekście koncepcji tożsamości miejsca. Co prawda tożsamość miejsca wymyka się jednoznacznej definicji, ale aby w sposób kompletny sformułować tożsamość miasta należy wziąć pod uwagę dwa wymiary, co bardzo dobrze odzwierciedla ryc. 4 zamieszczona w pracy. Jeśli pierwszy wymiar określa cechy miasta dla niego charakterystyczne, to drugi wymiar podkreśla cechy wyróżniające miasto spośród innych obszarów. Za zasadny uznaje wybór do badań drugiego wymiaru bowiem indywidualność i odrębność wpływa na wyjątkowość i niepowtarzalność miasta. Za istotny dla rozwiązania kluczowych problemów w rozprawie uważam podrozdział 3.3. pt. „Obszary oddziaływania tożsamości na rozwój miasta”. To właśnie tożsamość lokalna oparta na społeczności lokalnej podtrzymywanej lub zbudowanej poprzez wspólne działanie może być bodźcem rozwojowym miasta.

Wartościowo - poznawczy o charakterze empirycznym pozostaje podrozdział 3.4. nt: „Budowanie tożsamości miasta przez młodych mieszkańców - wyniki badań”. Założeniem empirycznym tej części pracy było zaprezentowanie opinii młodych mieszkańców na temat składowych, które tworzą wizerunek miasta. Autorka zaproponowała kognitywne komponenty budujące wizerunek miasta do których zalicza: symbole miasta, ważne części miasta („serce miasta”), tradycje regionalne i osoby, które są dumą miasta. W mojej ocenie dobór jest właściwy i daje możliwość uzyskania prawidłowych wyników badań, choć wśród badaczy różnych dyscyplin naukowych może oczywiście wzbudzać polemikę. Za interesujące z kolei uważam rezultaty przeprowadzonych badań ankietowych, z których wynika że młodzi mieszkańcy rozpoznają tożsamość swojego miasta w wymiarze symbolicznym i miejsc ważnych. Słabsza jest natomiast znajomość tradycji regionalnych i postaci które są dumą miasta, co jak pisze Autorka wynika ze znikomego zainteresowania rozwojem wiedzy o swoim mieście. Z przeprowadzonych badań jednoznacznie wynika, że młodzi ludzie wpływają na tożsamość miasta, ale nie w pełni ją tworzą.

Interesującym i wartościowym poznawczo jest rozdział czwarty nt: „Przemiany przestrzeni społecznej wybranych miast województwa małopolskiego - wyniki badań”, który powstał w mojej ocenie w oparciu o wiarygodny materiał empiryczny uzyskany z

przeprowadzonych badań ankietowych. W pierwszej części rozdziału Autorka wskazuje podstawowe cechy społeczno - demograficzne respondentów, dokonuje ponadto zróżnicowania osób pod względem miejsca zamieszkania, „stopnia zakorzenienia” oraz analizuje wykształcenie rodziców uczniów badanych szkół. Oryginalna w mojej opinii pozostaje cecha zakorzenienia, to właśnie związani z miejscem ludzie i czas w dużym stopniu może decydować o postrzeganiu miasta.

Zasadnicze rozwiązanie problemów nakreślonych w pracy znajduje odzwierciedlenie w podrozdziale 4.2. („Przestrzeń społeczna i jej wpływ na młodych mieszkańców”) i 4.3. („Postrzeganie przestrzeni społecznej przez młodzież”). W podrozdziale 4.2. Doktorantka próbuje i to z powodzeniem na przykładzie wybranych płaszczyzn kreujących przestrzeń społeczną wykazać, iż oddziałuje ona na młodych ludzi. Do weryfikacji postawionej hipotezy przyjmuje 3 przykłady oddziaływania rzeczywistych elementów przestrzeni na człowieka: organizacje społeczne, stronę internetową miasta i miejsca spędzania wolnego czasu. Jak wynika z badań młodzież wie o istnieniu organizacji społecznych w jej mieście, ale niestety 47% potrafi je wskazać. Młodzież wie, że miasto posiada stronę internetową, ale tylko 39% respondentów ją regularnie odwiedza, 93 % ma zaś potrzebę rozmowy o swoim mieście i głównie rozmawia w swojej grupie społecznej. Ludzie młodzi chętnie doświadczają i użytkują przestrzenie rekreacyjne parków i terenów zielonych, przede wszystkim w zakresie aktywności fizycznej, spacerów i spotkań ze znajomymi.

W rozdziale 4.3. Autorka odnosi się do postrzegania miasta pod względem zamieszkania i bezpieczeństwa w relacji z następującymi zmiennymi tj. profil szkoły, stopień zakorzenienia, zadowolenie z zamieszkania czy atrakcyjność miasta. Wnikliwa analiza zgromadzonego materiału empirycznego pozwoliła na sformułowanie istotnych konkluzji m.in. zmiana miejsca zamieszkania jest zależna od położenia miasta w stosunku do ośrodka metropolitalnego, najważniejszą przyczyną zmiany miejsca zamieszkania jest szukanie nowych perspektyw, uczniowie liceów ogólnokształcących wskazują większą chęć wyjazdu ze swojego miasta niż uczniowie technikum, zakorzenienie mieszkańców wpływa na lepsze postrzeganie atrakcyjności miasta oraz wyższy poziom zadowolenia z zamieszkania w mieście. Z kolei w ocenie poczucia bezpieczeństwa jako ważnej składowej jakości życia w mieście ludzie młodzi deklarowali stosunkowo wysoki poziom bezpieczeństwa, zaś do głównych przyczyn zagrożeń w zakresie bezpieczeństwa zaliczali: wypadki drogowe, przestępczość, zagrożenia pożarowe i powodziowe oraz smog i pseudokibiców.

W moim przekonaniu Pani mgr Monika Borgiasz-Stepaniuk w efekcie prowadzonych rozważań w rozdziale czwartym uzyskała ciekawe wyniki, które właściwie interpretuje, nie ograniczając się do suchych analiz, ale każdorazowo wskazując na przyczyny ich zróżnicowania w stosunku do kategorii wielkościowej miasta, a także pojedynczych

jednostek. Za walor tej części pracy obok analizy wyjaśniającej uznaję propozycję rzeczywistych rozwiązań do praktycznego wykorzystania przez władzę lokalną. Dodatkowym atutem są przygotowane wizualizacje kartograficzne eksponujące zgromadzony materiał ilościowy.

Nieco odmienny charakter w stosunku do wcześniej omówionych posiada rozdział 5. Autorka dokonuje analizy i oceny założeń podstawy programowej z przedmiotu geografia na różnych etapach edukacyjnych. Wskazuje zarówno na cele kształcenia jak również treści kształcenia z elementami przestrzeni społecznej i „małej ojczyzny”. Pochwalam taki zamysł Doktorantki bo jak sama pisze edukacja geograficzna pozwala na budowanie tożsamości wśród młodych ludzi, a pokazując uczniom kulturę, symbole i ważne miejsca uczymy współtworzenia i angażowania się w budowanie tożsamości miasta. Na podkreślenie zasługuje bardzo trafna decyzja zamieszczenia w rozprawie dwóch przykładów praktycznego ujęcia tematu przestrzeni społecznej i „małej ojczyzny” w formie scenariuszy lekcji przeprowadzonych przez Autorkę rozprawy. Uważam takie rozwiązanie za bardzo cenne bowiem scenariusze lekcji zostały przygotowane przez doświadczonego nauczyciela. Rozumiem, że Pani mgr Monika Borgiasz-Stepaniuk pracuje w szkole podstawowej, ale może warto było rozważyć także scenariusz lekcji na poziomie szkoły ponadpodstawowej.

Rozprawę zamykają wnioski końcowe, które wynikają z analizy materiału empirycznego i weryfikacji postawionych we wstępie hipotez badawczych. W stosunkowo obszernym tekście (liczy 17 stron) Autorka w sposób prawidłowy prezentuje główne i szczegółowe wnioski. Odnosi się również do postawionych hipotez, kolejno je weryfikuje i szeroko komentuje. W mojej ocenie zbyt szczegółowy pozostaje komentarz do weryfikacji poszczególnych hipotez, w rezultacie trudno odnaleźć w tekście sformułowania syntetyczne. Generalnie uznaję zasadność i słusność sformułowanych stwierdzeń.

Podsumowując, w mojej ocenie praca jest poprawna w warstwie merytorycznej, pewne niejasności merytoryczne zostały zamieszczone przy ocenie poszczególnych rozdziałów.

Źródła informacji i metody badań

Specyfika podjętego tematu badawczego wymagała zastosowania przede wszystkim metod badawczych właściwych dla nauk społecznych, które również z powodzeniem na gruncie geograficznym pomagają weryfikować i uzupełniać naszą wiedzę. Kluczowe znaczenie miały metody oparte o informacje pierwotne, które pozyskano w wyniku badań ankietowych. Badania ankietowe z wykorzystaniem ankiety elektronicznej przeprowadzono w klasach maturalnych ośmiu szkół ponadpodstawowych, w tym 5 liceach ogólnokształcących (Gorlice, Nowy Targ, Oświęcim, Żabno, Niepołomice) oraz 3 technikach (Skawina, Myślenicach, Miechowie). Ankietowaniu poddawano na zasadzie doboru

niełosowego uczniów klas maturalnych obecnych w danym dniu w szkole. Łącznie w ciągu dwóch lat (2018-2019) badaniami objęto 1114 uczniów. Jeśli wybór miejsc, liczbę wykonanych ankiet, grupę do badań określaną w rozprawie jako młodzież maturalna uznaje za właściwy, to zastanawia mnie część tytułu pracy dotycząca młodych mieszkańców miast. Czy może warto rozważyć zapis percepcja młodzieży maturalnej, bowiem zapis młody mieszkaniec moim zdaniem jest pojęciem subiektywnym o charakterze dyskusyjnym. Pochwalam natomiast Doktorantkę za przeprowadzenie badań pilotażowych, które pozwalają zweryfikować poprawność założonego planu badawczego.

Natomiast przygotowany kwestionariusz ankiety składał się z dwóch części. Pierwsza z nich była to część metryczkowa, druga odnosiła się merytorycznie do problematyki przestrzeni społecznej badanych miast z uwzględnieniem zagadnień dotyczących tożsamości miasta, a także percepcji przestrzeni społecznej. Kwestionariusz ankiety zawierał 31 pytań, w tym: pytania zamknięte z odpowiedziami testowymi w formie skali Likerta, skali dychotomicznej i niezbalansowanej oraz pytania otwarte. Nie mam uwag do kwestionariusza ankiety, oceniam go pozytywnie i uważam, że pytania były sprecyzowane w sposób jasny i zrozumiały, co z pewnością zachęcało do jego wypełnienia.

Realizacja postawionych celów badawczych wymagała również wykorzystania informacji wtórnych, które pochodziły z dostępnych źródłowych danych statystycznych oraz dokumentów strategicznych miast.

Za duże osiągnięcie Autorki uważam pomysł przeprowadzenia badań ankietowych, które umożliwiły zebranie informacji w bardzo delikatnej materii jaką jest percepcja miasta.

W mojej ocenie zgromadzony materiał źródłowy jest wiarygodny naukowo, ma wystarczające podstawy do realizacji oraz weryfikacji przyjętych założeń i celów badawczych.

Formalna strona pracy

Lektura rozprawy pozwala stwierdzić, że strona formalna recenzowanej pracy została przygotowana zasadniczo w sposób prawidłowy. Praca została napisana dobrym językiem co zachęcało do jej czytania. Jednak za pewien błąd uznaję opisywanie i nazywanie tabel jako rycin (komplet tabel zamieszczonych w pracy opisano jako ryciny), choć w tekście (m.in. str. 16) Autorka pisze „Obszar metodologiczny, empiryczny i aplikacyjny” prezentuje poniższa tabela (ryc. 1). Zdarzają się też usterki w zakresie cytowania literatury, przykładowo na str. 33 widnieje zapis (Runge 2011) i nieco poniżej (A.Runge, J.Runge 2015). Pewne potknięcia pojawiają się w notkach bibliograficznych. Z jednej strony dostrzegam brak ujednoliconych zapisów zwłaszcza dla czasopism, z drugiej pojawiają się tzw. literówki np. poz.

40,41,102,251. Niestety treści omawianych rozdziałów zamieszczone w podrozdziale 1.6. (str. 19, str. 20) nie korespondują z ich numeracją zawartą w spisie treści (str. 7).

Niewątpliwie atutem pracy jest szata graficzna. Liczne prezentacje kartograficzne charakteryzują się dobrą czytelnością, wysokim poziomem estetycznym i dobrze eksponują zgromadzony materiał empiryczny.

Konkluzja

Podsumowując powyższe uwagi recenzyjne uważam, że rozprawa mgr Moniki Borgiasz-Stepaniuk jest interesującym i wartościowym opracowaniem. Do jego realizacji Autorka zgromadziła obszerny materiał źródłowy, który poddała właściwej analizie i wykorzystwała do realizacji postawionego celu rozprawy. Wykazała się ponadto dobrą znajomością literatury przedmiotu, dokonała poprawnego wyboru metod badawczych oraz potwierdziła umiejętność do samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa mgr Moniki Borgiasz-Stepaniuk, w myśl Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65 z 16.04.2003 r. z późniejszymi zmianami), odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim, w związku z tym stawiam wniosek o przyjęcie pracy i dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Iwona Jażewicz, prof. AP

Słupsk, dnia 19 listopada 2020 r.